

PLODOVI NEPLODNE SMOKVE

(Lk 13,6–9)

DR. VITOMIR BELAJ, ZAGREB

Uspoređeni su gotovo zaboravljeni hrvatski pučki običaj u kojemu se gospodar grozi sjekirom slabo rodnoj vočki i prispodoba o neplodnoj smokvi kod Lk 13,6–9. Pokazano je da je riječ o vrlo starom običaju euroazijskih biljgojaca, poznatom i u antičkoj Grčkoj, ali koji nije potvrđen na području Svete zemlje. Ukazano je na mogućnost da je Luka, kako bi Grecima jasnije predočio neku Isusovu poruku, upotrijebio jedan njima dobro poznat običaj. Prispodoba iz sv. Pisma, čitana u pravoslavnim crkvama u okviru nedjeljnjih čitanja, mogla je u povratu djelomice preoblikovati i standardizirati stariji običaj i pomoći mu da se u pravoslavaca dobro održi do u naše dane.

U Sigetu mi je jednom, nakon mise za koje je propovijed održao o. Jerko Fućak (a bilo je to negdje u proljeće 1983), pristupio već pokojni maestro Ivo Brkanović i ispričao otprilike slijedeće:

Interesantno je to. Kad sam danas slušao patra Jerka kako čita evanđelje, sjetio sam se svoga pokojnog oca, kako je on jednom htio posjeći naranču koja je rasla kod nas u dvoru, a nije nam davala ploda. Majka ga je uspjela odvratiti od nauma, i svi smo se čudili kad je nakon toga obilno rodila.

Meštar Ivo (kako smo ga zvali) bio je rodom iz Škaljara, hrvatskoga sela iznad Kotora, a događaj koji mi je opisao zbio se za njegova djetinjstva, negdje oko prvoga svjetskog rata. Svojemu pripovijedanju dodao je pitanje:

Znaju li možda etnolozi ima li kakve veze između ovoga događaja i pročitane prilike iz evanđelja?

Nisam znao, no obećao sam Meštru da ću pogledati u stručnu literaturu i potražiti mu odgovor na postavljeno pitanje. Na tom je, nažalost, ostalo. Opterećen drugim poslovima, zboravio sam na obećanje, a maestro Brkanović umro je 20. veljače 1987. Ostao sam mu dužan odgovor. Taj me dug, kad sam ga se prisjetio, zapekao, prihvatio sam se posla i već sam 26. ožujka 1987. mogao izvijestiti u Klubu sveučilišnih nastavnika o rezultatima svojih istraživanja.

Tamo je bio prisutan i otac Jerko Fućak. Nakon predavanja pitao me bih li o tome mogao napisati članak, možda za *Bogoslovsku smotru*. Odgovorio sam mu da ću o tome razmisliti i ponovno sam »predmet« odložio na stranu. Želio sam napisati opširnu etnološku studiju, a vremena niotkud. Ne znam kad bih ovaj ovdje članak (u kojemu je etnološki dio samo u funkciji

rješavanja zadanoga problema, pa je stoga sažet na najmanju moguću mjeru) i bih li ga uopće napisao da nije bilo ovoga Zbornika. Tako je nastao rad kojemu se u naslovu skriva *contradictio in adjecto*, jer neplodna voćka ne može davati plodova. Može li raspravljanje o tako očitoj besmislici biti plodnim?

***

U uvodu spomenuta propovijed odnosila se na nedjeljno čitanje, a na redu je bila prilika o neplodnoj smokvi (navest ću je u prijevodu oo. Bonaventure Duda i Jerka Fućaka):

Nato im pripovijedi ovu prisposobu: »Imao netko smokvu zasađenu u svom vinogradu. Dođe tražeć ploda na njoj i ne nađe pa reče vinogradaru: 'Evo, već tri godine dolazim i tražim ploda na ovoj smokvi i ne nalazim. Posijeci je. Zašto da iscrpljuje zemlju?' A on mu odgovori: 'Gospodaru, ostavi je još ove godine dok je ne okopam i ne pognojim. Možda će ubuduće ipak uroditi. Ako li ne, posjeći ćeš je.'«

Prilika je iz Lukina evanđelja, 13,6-9. Sličnost s događajem u Škaljarima je očita. Problem koji je postavio maestro Brkanović bio je slijedeći: imaju li biblijski ulomak, koji se odnosi na prilike poznate Isusu za njegova djelovanja početkom prvoga stoljeća u Palestini, i događaj koji je ispriповjedio Meštar, a od prvoga je udaljen gotovo 1900 godina i otprilike isto toliko kilometara, neku međusobnu kulturnopovijesnu vezu, mogu li se svesti na isti izvor? A ako mogu, kojega je značaja ta veza?

Berba u hrvatskoj etnološkoj literaturi bila je prilično mršava. Običaj da gospodar prijeti voćkama spomenuo je, doduše, za Dalmaciju (bez poblizne oznake) već 1846. Francesco Carrara riječima:

Nel di della conversione do san Paolo si deve dar della scure sul tronco degli olivi e dire: ti converti al fruttato, come san Paolo alla fede; se no la raccolta d' olio va a male.

(Na dan Obraćenja sv. Pavla '11. studenoga' treba za mraka otići maslininu panju i reći: obrati se k plodnosti, kao sv. Pavao vjeri; ako ne, urod ulja bit će loš) (Carrara 1846:166), a samo godinu dana kasnije opisao je istarsku inačicu toga običaja Antonio Facchinetti, župnik u Savičenti, u opširnu članku objavljen u časopisu *L'Istria*. Još iste godine članak je bio preveden i objavljen u zagrebačkoj *Danici*, pod naslovom *O istrijskih Slavjanih*. Prevedeni odlomak u kojemu se spominje običaj glasi:

Na blagdan nedužne dečice imaju običaj sakupljati drobnu dječicu, koja dobiju nalog, obilaziti vinograde vrbovima šibami u ruci, kojimi loze tukući pjevaju: Rodi rodi lěpa lozo, ako nečeš roditi, glavu ću ti odsići. (Facchinetti 1847:115).

Nakon toga, ovaj se običaj ponovno spominje tek pola stoljeća kasnije, 1896. u Koprivnici: Da voćke rode, tri puta ih na veliki petak prije ishoda sunca udare tupom stranom sjekire. (Horvat 1896:252)

Nešto više opisa ovoga običaja ima u srpskoj etnografskoj literaturi, pa je Edmund Schneeweis (1925:114) ustvrdio da je on kod »Srbohrvata« *allgemein verbreitet*, općenito rasprostranjen.

Pokazatelj njegove neznatnosti u krugu hrvatskih pučkih običaja nalazi se u *Godini dana hrvatskih narodnih običaja* Milovana Gavazzija. Htijući naglasiti vjeru u magičnu moć stereotipnog izgovaranja formula pri nekom drugom običaju, Gavazzi je u prvom izdanju dodao u bilješci pod crtom:

Slično kao kod magičkoga utjecanja na voćke, koje slabo rode – gdje dvojica, od kojih jedan zamahuje sjekirom na voćku, kao da će ju posjeći, u dijalogu prijatnom i obećanjem utječu na nju. (Gavazzi 1939:II-41)

To je Gavazziju, dakle, kulturna pojava važna tek za »fusnotu«! (NB: u drugom, dopunjenom izdanju iz 1988, izostala je i ta bilješka!)

Srećom je Centar za etnološku kartografiju u Etnološkom zavodu Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu između 1962. i 1990. prikupio 229 odgovora na pitanje o tom običaju s područja čitave bivše Jugoslavije (neobjavljeno). Odgovori su različiti po svojoj iscrpnosti. Ponekad je to posljedica nevješta ispitivanja, drugdje opet činjenice da o običaju postoji još samo blijedo sjećanje. Tako je npr. bilo u selu Oskoruš u Istri

Nešto je bilo.

Ili pak u istočnoj Bosni, gdje je preoblikovan u jednokratni anegdotalni događaj (posvuda je ostavljena originalna grafija zapisivača):

Sjećaju se priče iz davnina, da je domaćin prijetio šljivama, da će ih sve posjeći, ako ne rode, zamahivao sjekirom: domaćica je rekla: nemoj, bolan, rodiće! On ih nije isjekao, i one su stvarno rodile. (Grapska, Muslimani)

No ostali su opisi ipak dovoljni da se može dobiti dobar pregled nad istraživanim običajem. Ponajprije valja reći da je on doista »allgemein verbreitet«. Najmanje podataka dobiveno je iz Slovenije (svi uz hrvatsku granicu). Nešto više ih je dobiveno iz hrvatskih sela, češće kod kajkavaca, no ima ih, premda pojedinačno, iz svih hrvatskih pokrajina. Poznaju ga i Muslimani u Bosni, Crnogorci, a znaju za nj i pripadnici manjina (Mađari u Prekomurju i u Slavoniji, Vlasi u Makedoniji i u sjeveroistočnoj Srbiji, Slovaci u Bačkoj, Albanci na Kosovu i u Makedoniji). No, razmjerno najviše podataka prikupljeno je kod Srba i Makedonaca.

Nositelji običaja pripadnici su svih vjera, katolici, evangelici, muslimani, no u velikoj mjeri prevladavaju pravoslavni.

Dani uz koje je taj običaj povezan različiti su. Rijetko je riječ o Pokladama, nešto češće o Uskrsu, a najčešće o Božiću, no u opisima se pojedinačno spominju još neki dani.

Formula koja se pritom izgovara često je jednostavna, npr.:

- Ak ne buš rodila, bum te seke! (Maruševac)
- Rodi, vočko, ako ne rodiš, posjeći ću te! (3x) (Morača)
- Šljivo, nećeš da rodiš? (istočna Srbija)
- Vrôg te stvori, ako ne rodiš, ću te posić! (Premuda)

No nerijetko se razvija dijalog između osobe sa sjekirom i njezina pratitelja. Razgovor može biti jednostavan, čak lapidaran, npr.:

- K'e сечу!
- K'e роди!

(Sjeći ću! – Rodit će!) (Egejska Makedonija),

pa u raznim inačicama do većih tekstova, npr. iz danas razrušenih Majkova kod Dubrovnika:

Mijdo [= badem] ili orah, ako ne rađa, 25.12. idu dvojica sa sjekirom, jedan ga zasječe, a drugi ga pita što će to da radi; ovaj odgovara da će posjeći, a zašto, jer ne rađa, ovaj veli nemo', odsada će rađati, i još jednom ponavljaju isto; a onda onaj sa sjekirom kaže ovako: Zaklinjem te Bogom i Božićem, drugi put ako ga ne budeš dobro, onda ću te posjeći; tvrdi se da drvo poslije toga rađa.

Ili pak iz Pomoravlja, etnografski zapis s didaskalijama:

Na Božić pre jela u jutro, domaćin i dete.

Domaćin: Hristos se rodi.

Dete: Vaistinu se rodi.

Dom. Zašto ne rađaš, sad ću te poseći!

Dete: ne seci ga, rodiće dogodine!

Dom. Dobro, neću da te sečem, ali na proleće da cvateš, a u jesen da rodiš.

Posebnu skupinu čine tekstovi u kojima drugi govori u ja-obliku u ime voćke:

– Hoćeš da rodiš, ili da te sečemo?

– Nemoj da me sečeš, rodiću (sjeveroistočna Srbija)

– A do te ban vjetin tjetër a të preva?

– O po, po, do të baj veq mos më prej se do të baj.

(Hoćeš li roditi, ili ću te posjeći ako ne rodiš iduće godine? – Nemoj me sjeći, jer ću iduće godine roditi. Rezallë na Kosovu).

Navedeni zapis s didaskalijama rječito govori da je riječ o pravom pučkom kazalištu. No, to je priredba bez publike! Bez sumnje je riječ o sakralnom pučkom teatru, kojemu ne treba gledateljstvo. Radnjom se očito namjeravao postići neki poseban cilj, to je bila sveta radnja, to, o čemu sam počeo govoriti kao o običaju, razotkriva nam se sad kao obred.

Prvi rezultat do kojega je istraživanje dovelo je, dakle, taj da je događaj kojega se sjećao Meštar Ivo, točnije pučki obred, »općenito rasprostranjen« (poznaju ga, naime, još i Bugari i Grci). Pitanje koje je postavio Brkanović u proljeće 1983. otvara se sada u novom obliku: postoje li povijesne veze između a) prilike iz Lukina evanđelja i b) općebalkanskoga pučkog obreda?

Da su moguća rješenja koja valja provjeriti. Jedno bi bilo da je balkanski seljački obred mogao nastati po uzoru na biblijski tekst (seljaci bi na vlastitu voćnjaku pokušali primijeniti ono o čemu pripovijeda Luka), a drugo, da obje pojave vuku svoje podrijetlo iz zajedničke, starije osnove. Treće rješenje, premda također moguće, naime da su te dvije pojave samo slučajno slične (da je, dakle, riječ samo o konvergenciji formi), iz metodičkog razloga treba ostaviti po strani. Postojanje kulturnopovijesnih veza između dviju pojava nejasna podrijetla može se, naime, s manje ili više umješnosti dokazivati, pa i dokazati, ali ne može se dokazivati nepostojanje takvih veza. (Graebner 1911)

Prvo potpitanje koje se sad postavlja jest: u kojoj su se prilici kršćanski seljaci mogli upoznati s prisposobom o neplodnoj smokvi? U ovome postoje bitne razlike između istočne i zapadne Crkve. U rimokatoličkim se crkvama ta prisposoba nije čitala, barem ne od Tridentskoga koncila, kad su 1570. bila propisana biblijska čitanja. No, uzalud ćemo za njom tragati i u ranijim lekcionarima. Nema je. Potpuno je pak nevjerojatno da bi seljaci sami čitali evanđelja, jedno zbog njihove gotovo općenite nepismenosti, a drugo što rimokatolička crkva i onako nije odobravalala da laici sami čitaju sv. Pismo. Tek 1969. provedena je na Drugom vatikanskom koncilu reforma čitanja, pa se otada naša prilika čita svake treće godine (u godini C) na treću korizmenu nedjelju, prvi put tek 1971. U proljeće 1983, 6. ožujka, bila je čitana tek peti put!

Tome nasuprot, u pravoslavnoj se crkvi ovaj tekst čita svake godine na 24. nedjelju po Duhovima (otprilike početkom prosinca). Slijedi logičan zaključak da je pravoslavni puk, slušajući svake godine početkom prosinca o zgodi s gospodarevom smokvom, nju mogao pokušati primijeniti, te da se taj pokušaj vremenom mogao oblikovati u seljački obred i povezati s prvim idućim većim blagdanom, s Božićem. Postojeći podaci iz jugoistočne Europe kao da to potvrđuju. Prikupljeni su većinom kod pravoslavnoga stanovništva, i upravo je kod njega običaj vezan, gotovo bez iznimke, na Božić. Običaj je od pravoslavnih mogao prijeći katolicima koji, međutim, nisu osjećali njegovu povezanost s Božićem, pa su ga mogli prenijeti na koji drugi, njima povoljniji dan (Poklade, Uskrs, Obraćanje sv. Pavla).

No, takav bi zaključak bio nužno preuranjen. Metoda kulturnopovijesne etnologije zahtijeva, naime, da se pojedinoj pojavi, prije nego li se pristupi njezinu tumačenju, ispita raširenje

u prostoru. Običaj o kojemu je ovdje riječ nije ograničen samo na jugoistočnu Europu. Poznaju ga npr. svi slavenski narodi, i to ne samo pravoslavni nego i katolički.

U zapadnoj su Ukrajini npr. za Božić dvojica otišla u voćnjak i »odglumila« slijedeći tekst:

- Не рубай мене: буду вже родити!
- Ни, зрубаю, чомусь не родила?
- Бой ся Бога, не рубай! Буду родити лучче за всьхъ, глядишь!

(– Ne sijeci me, već ću roditi! – Ne, posjeći ću, čemu nisi rodila? – Boj se Boga, ne sijeci!
Rodit ću bolje od svih drugih, gledaj! (Єфименко 1874:45)

U okolici Kijeva domaćin bi govorio voćkama, držeći sjekiru u ruci:

Як уродиш – не зрублю, як не вродиш – зрубаю.

(Ako ćeš roditi – neću posjeći, ako nećeš roditi – posjeći ću.) (Курочкин 1978:63)

Isto je zabilježeno i kod Poljaka, gdje je npr. gospodar prijeteći pitao voćke:

Będziesz rodziło, або nie бѣdziesz rodziło?

(Hoćeš li roditi, ili nećeš roditi?), a netko od ukućana bi mu odgovorio da hoće. (Sobotka 1879:11)

Kod Čeha je pak bilo opisano kako je u uskršnjoj noći gospodar odlazio u voćnjak, obvezivao stabla slamom i pritom govorio:

Obouvejte se stromy,
bude zejtra mráz!
Nebudete-li se obouvatí
posekáme vás.

(Obuvajte se, stabla, sutra će mraz! Nećete li se obuvati, posjeći ćemo vas). (Sobotka 1879:11)

Ovi će primjeri morati biti dovoljni da se vidi kako je riječ o općeslavenskom i, po svemu sudeći, praslavenskom običaju, dakle o običaju koji je Slavenima bio poznat prije iseljavanja iz »pradomovine« i svakako još u doba njihova poganstva. Pretpostavka da su običaj mogli oblikovati pravoslavni slavenski narodi, po uzoru na biblijsku prispodobu, pokazala se krivom. No, ima etnografskih podataka koji će to još jasnije pokazati. Taj običaj postoji, naime, i drugdje u Europi, pa čak i izvan nje. Poznat je bio npr. u talijanskim Abruzzima, na Siciliji, u nekim francuskim pokrajinama, u Kataloniji, pa u Armeniji, Perziji.

Zavodljiva je pretpostavka da se objašnjenje ovome običaju potraži u indoeuropskoj mitologiji. Nova su istraživanja na području slavenske mitologije uspjela rekonstruirati fragmente mitskoga kazivanja poganskih Slavena te pokazati ukorijenjenost tih svetih tekstova u praindoeoprusku predaju (Иванов – Топоров 1974). Riječ je o kazivanju u kojemu je opisan dijalog između Gromovnika (slav. *bogъ Perunъ*) i Zmije (*bogъ Velesъ*). Tekstovi, dobro očuvani u Bjelorusa, a u fragmentima (Katičić 1988, Belaj 1988) i u južnih Slavena, govore kako će Gromovnik (sv. Ilija, Bog, grom, munja) munjom (gromom, sjekirom, kamenom, *пярүном*) ubiti Zmiju (zmaja, Nečastivog, Nečist, Đavola), pa makar se ona skrila bilo kamo. Pred kraj Zmija kaže da će se sakriti u drvo: Я у древо сховаюсь! našto joj Gromovnik odvрати: Я древо на щепки расшплю, а тябе ўбью! (Ja ću drvo u trijeske rastriještiti, a tebe ubiti! (Романов 1891:IV, br. 1, str. 8).

Bi li podloga istraživanom seljačkom običaju mogla biti u oponašanju nekoga nama inače nepoznata poganskog obreda u kojemu se prikazivalo kako Perun strijelom, zamišljenom kao kamena sjekira, udara po stablu i ubija svojega suparnika? Podsjetio bih ovdje na očiglednu etimološku srodnost germanske riječi *hamar* (njem. *Hammer* »čekić, malj«) sa slavenskom riječi *kamenъ* kao i imena Donnarova (germanski gromovnik) malja *mjölnir* sa slavenskom

riječi *mžlna* (munja) te, s time u vezi, na poljsku frazu *kamień pierunowy* »neolitička sjekira«. Ovo pomiče nastanak našega mita duboko unatrag, u kameno doba! I samo Perunovo ime izvedeno je od indoeuropskoga glagolskog korijena **per-* »udarati«. Hermeneutičkim zahvatom u usporedne tekstove različitih starih indoeuropskih predaja može se mit razumjeti. Zmija, biće donjega, vlažnoga svijeta, jednom je prisvojila sve vode i time prouzročila sušu i neplodnost. Gromovnik svojom pobjedom vraća prirodu, u kojoj žive ljudi, opet u obično, podnošljivo stanje.

Da bi se smjelo dalje razmišljati u tome pravcu, valja prvo usporediti ove pojave (sada su tri: prisposoba, običaj i pradavni mit) u njihovim funkcijama i strukturama. Pritom će pomoći slijedeća krizaljka:

Tekst	tko	zašto	radnja	rasplet	rezultat
1	2	3	4	5	6
Lk 13:6-9	gospodar (=Bog)	ljut na neplodno stablo (=na jalov život Izraela)	prijetnja sjekirom (=kazna: vječna smrt)	intervencija radnika (=Bog nudi šansu za obraćenje)	možda će biti ploda (=obraćenje za vječni život)
običaj	gospodar	ljut na neplodno stablo	prijetnja sjekirom	intervencija druge osobe	možda će biti ploda
mit	Gromovnik	Ljut na zmiju, prisvojila je plodnost	ubijanje munjom, zamišljenom kao kamena sjekira	Zmijina smrt	na zemlju se sigurno vraća plodnost

Lako se može uočiti kako se običaj i Lukina prilika u potpunosti poklapaju, a mit u svojem drugom dijelu znatno odstupa od njih. Dapače, Zmijin poraz i smrt nužni su uvjet za povratak plodnosti, odnosno za urednu smjenu godišnjih doba (vlažno-suho-vlažno itd.), što potpuno odudara od pružanja šanse za popravak. Mit o indoeuropskom gromovniku nije nam, dakle, mogao objasniti prastari seljački običaj.

Etnografsko gradivo s daleka istoka potvrdit će ovaj zaključak. Običaj s prijetnjom opisan je npr. u Malaji, pa čak i u daleku Japanu (dakle, u zemljama gdje nema govora ni o kršćanskom, ni o indoeuropskom utjecaju) i do u tančine se poklapa s onime kod nas. U središnjem su Japanu npr. u pokrajini Minamu-Azumi odlazili na »staru Novu godinu« u voćnjak. Jedan je, s kosirom u ruci, prijetio voćkama da će ih posjeći ne budu li rodile, a drugi se popeo u krošnju i odgovarao u voćkino ime da će roditi:

- Naru tō mosu ka, naranu to mōsu ka?
- Naru to mōsu, naru to mōsu!

(Kažeš li, da ćeš roditi? Kažeš li da nećeš roditi? - Rodit ću, rodit ću).

(Hisayoshi 1949:50)

Sličnosti su tolike, i to u takvom broju pojedinosti (koje ovdje nisu mogle biti navedene), da ne može biti nikakve sumnje u to da je riječ o čitavom kompleksu pojava koje potječu iz istoga izvora i uvjetovane su istim drevnim svjetonazorom. Usporedbe s japanskim običajima bit će važne za etnološku interpretaciju ovoga kulturnog elementa i pomoći će da ga se smjesti u kulturnu sferu u kojoj je nastao. No, ovaj članak nema zadaću pružiti njegovu potpunu etnološku obradbu. Ovo što je dosad pokazano mora biti dovoljno da se utvrdi kako su prilika

i običaj međusobno genetski povezani te da običaj izvire iz duboke davnine. Nije običaj nastao prema prilici, nego je autor prilike posegnuo za običajem kako bi jasnije prenio evanđeosku poruku.

Sad se, međutim, postavlja novo pitanje: kako je običaj ušao u liku prisposode u Evanđelje? Ovdje valja podsjetiti da su dosadašnji interpreti ovoga mjesta u Lukinu evanđelju ukazivali na veliku sličnost s jednim mjestom kod Marka:

Sutradan su izlazili iz Betanije, a on ogladnje. Ugleda izdaleka lisnatu smokvu i pride ne bi li na njoj što našao. Ali došavši bliže, ne nađe ništa osim lišća jer ne bijaše vrijeme smokvama. Tada reče smokvi: »Nitko nikada više ne jeo s tebe!« Čuli su to njegovi učenici. (Mk 11,12–14).
Kad su ujutro prolazili mimo one smokve, opaze da je usahla do korijena. (Mk 11,20)

U krizaljci će to izgledati ovako:

1	2	3	4	5	6
Mk 11, 12-14	Isus	Ljut, jer smokva nema plodova	snažnom riječi je za kaznu uništi	nema raspleta	–

Smisao ove zgodbe koja se nije zbila još na putu u Jeruzalem (»iter Lucanum«) nego tek nakon Cvjetnice, bitno je drugačiji. Njome nije naviještena mogućnost da se ljudi ipak još mogu obratiti (dapače, Isus – nepravedan prema vočki, kojoj i tako *ne bijaše vrijeme smokvama* – nju uništava!), nego je ilustrirana snaga molitve (to postaje jasno u Mk 11,22–25).

Ipak, postoji i u evanđeljima predodžba o nekorisnom drvu kojemu prijeti sjekira. Nalazi se u Ivanovoj propovijedi na Jordanu i donose je Matej i Luka gotovo identičnim riječima:

Govoraše dakle mnoštvu koje je dolazilo da se krsti: »Leglo gujinje! Tko vas samo upozori da bježite od skore srdžbe? Donosite dakle plodove dostojne obraćenja. I nemojte početi u sebi govoriti: 'Imamo oca Abrahama!' Jer, kažem vam: Bog iz ovog kamenja može podići djecu Abrahamovu. Već je sjekira položena na korijen stablima: svako dakle stablo koje ne donosi dobra roda sijeće se i u oganj baca.« (Lk 3,7–9)
 odnosno

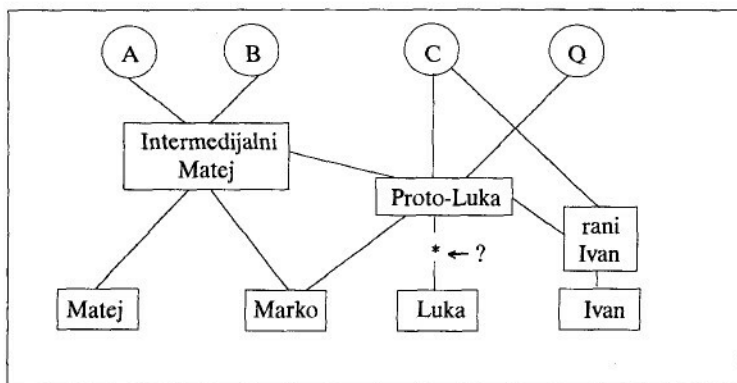
»Već je sjekira položena na korijen stablima. Svako dakle stablo koje ne donosi dobroga roda, sijeće se i u oganj baca.« (Mt 3,7–10)

Krizaljka jasno pokazuje sličnost ovog dijela Ivanove propovijedi s Isusovom prilikom:

1	2	3	4	5	6
Lk 3,7-9, Mk 3,7-10	neosobno, ali u Božjem imenu	Ljut, jer ljudi ne donose plodove obraćenja	prijeti sjekiroom	navješćuje dolazak onoga »koji za mnom dolazi«	(Isus će svojom žrtvom donijeti spasenje ljudima)

Slika je dijelom ista, jednak je biblijski govor, no ipak je sadržaj drugačiji. Postavlja se novo potpitanje: kako to da samo Luka ima Isusovu prisposobu o neplodnoj smokvi? (Ivanovu propovijed imaju i Luka i Marko). Odgovor valja potražiti u povijesti Evanđelja. Ona su bila napisana najmanje pedeset godina nakon događaja o kojima govore. Pisci su se stoga morali oslanjati na već uobičajenu predaju (dvojica od njih niti nisu bila prisutna opisanim zbivanjima!). Ovom prigodom nije potrebno ulaziti u zamršen proces njihova nastanka, bit će dovoljno pojednostaviti poznatu Boismardovu shemu (iz 1972):

A, B, C, i Q četiri su osnovne utvrđene predaje koje su oblikovale evanđelja. Lukinu evanđelju prethodio je tzv. »Proto-Luka«. U njemu se opažaju elementi C i Q, te A i B, ali ove dvije tek uz pomoć tzv. »intermedijalnog Mateja« koji je prethodio pravom Mateju, Marku i Proto-Luki. Proto-Luka sudjelovao je u stvaranju ranoga Ivana te konačnih redakcija Marka i Luke. Konačni Luka je ovisan gotovo samo o njemu. Budući da našu prisposobu o neplodnoj smokvi poznaje samo konačni Luka, nameće se logična pomisao da je ona umetnuta u mrežu predajnih tijekova tek na dionici Proto-Luka > Luka (označeno s *).

Sad se valja podsjetiti ne samo na to da je Luka pisao Evanđelje za Grke, nego da je on rodom iz Antiohije, da je dijete helenističke kulture, da je, kako je to rekao sv. Jeronim, *najgrčkiji od svih evanđelista*. Luka, a ni Pavao (s kojim je Luka djelovao) *sami nisu upoznali Gospodina*, kako to svjedoči Muratorijev fragment iz polovice drugoga stoljeća.

Dosadašnje razmatranje dopušta slijedeće zaključke:

– 1. Obred s prijetnjom vočki, poznat diljem Euroazije, sigurno potječe iz vrlo stare biljgojske kulture (daljnje etnološko dokazivanje pokazalo bi, najvjerojatnije, da su mu korijeni u svjetonazoru uzgajivača gomolja);

– 2. Prihvatili su ga žitogojki Indoeuropljani i nije nemoguće da su ga reinterpetirali u duhu mita o borbi Gromovnika i Zmije (na to upućuju neke pojedinosti koje ovdje nisu navedene);

– 3. Na području Bliskog istoka običaj dosad nije potvrđen: znači li to da ga u Isusovo doba u Svetoj zemlji nisu ni poznavali? No, zato je dobro potvrđen, i u novovjekoj (Georgiak-Pineau 1894:1354) i u klasičnoj Grčkoj (Kroll 1879:13).

– 4. U tom slučaju nije nemoguće da je Luka neku Isusovu poruku, kako bi je učinio prihvatljivijom grčkom slušateljstvu, zaodjenuo u nešto što je Grcima već bilo poznato: pomoću već poznate biblijske slike o sjekiri na korijenu stabla i Grcima poznatom obredu s prijetnjom neplodnoj vočki mogao je oblikovati prisposobu o vinogradaru i smokvi i unijeti u svoje evanđelje.

– 5. Ta je prisposoba mogla, zatim, kod pravoslavnih, koji su je upoznali iz nedjeljnjih čitanja, djelovati na bolje održavanje drevnoga običaja, a možda ga i preoblikovati. Završetak dijaloga uz običaj zapisan u istočnoj Makedoniji kao da je prepisan iz Evanđelja:

Ако и оваа година не родиш, ќе те исечем и фрлам во огин!

(Ako i ove godine ne rodiš, isjeći ću te i baciti u oganj! usp. *siječe se i u oganj baca* iz Ivanove propovijedi!).

Ovo nekoliko zaključaka, premda uglavnom samo u granicama vjerojatnoga ili barem mogućega, a ne i dokazanog (u etnologiji se rijetko može nešto dokazati, nego tek utvrditi stupanj vjerojatnosti) pokazalo je, nadam se, da se ipak isplatilo pogledati može li bavljenje neplodnom smokvom dati ploda.

Zusammenfassung

DIE FRÜCHTE DES UNFRUCTBAREN FEIGENBAUMES (Lk 13,6–9)

Im vorliegenden Aufsatz wurde ein halbvergessener kroatischer Brauch, bei dem der Bauernwirt mit einer Axt seine unfruchtbaren Obstbäume bedrohte um sie zum Tragen zu zwingen, mit der Parabel vom Unfruchtbaren Feigenbaum bei Lk 13,6–9 verglichen. Es zeigte sich daß es sich hier um einen sehr alten Brauch handelt, der bei den pflanzenbauenden Völkern Euroasiens gut bekannt ist (es fehlen aber bezeichnenderweise Belege aus dem Nahen Osten). Somit mußte die anfangs aufgestellte Hypothese, es handele sich hier um ein »gesunkenes Kulturgut«, übernommen aus der Heiligen Schrift, fallengelassen werden.

Da diese Parabel nur bei Lukas vorhanden ist, wurde hier auf die Möglichkeit hingewiesen, daß Lukas, als er den Griechen einen von den Gedanken Jesu anschaulich machen wollte, zu einem ihnen gut bekannten Brauch griff um den Gedanken in ihn einzuhüllen. Die früher gern angeführte Parallele dazu bei Mk 11,12–14 zeigte sich als in ihrer Struktur und Funktion völlig andersartig. Phraseologische Ähnlichkeiten konnten allerdings in der Predigt am Jordanfluß (Mt 3,7–10, Lk 3,7–9) gefunden werden.

Diese Parabel wurde in der Ostkirche am 24. Sonntag nach Pfingsten in den Kirchen seit altersher gelesen (im Westen dagegen erst nach dem II. Vaticanum), und sie konnte den schon vorhandenen Brauch nachträglich beeinflussen, ihn gewissermaßen standardisieren und bis heute sehr lebendig erhalten.

Bibliografija

*** *Novi zavjet i psalmi*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb 91990.

Belaj, Vitomir: Randbemerkungen zu Katičić »Nachlese«. U: *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 34/1988:159–161.

Ефимейко, П. С.: *Сборник малороссийских заклинаний*. Moskva 1874.

Gavazzi, Milovan: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Zagreb 11939, 21988.

Facchinetti, Antonio: O istrianskih Slavjanijah. U: *Danica Horvatska, slavonska i dalmatinska*, XIII/1847, br. 28–36.

Graebner, Friedrich: *Methode der Völkerkunde*. Heidelberg 1911.

Georgiakis-Pineau: *Le Folk-Lore de Lesbos*. Paris 1894.

Hisayoshi, Takeda: Jahresbrauchtum im japanischen Dorf. U: *Folklore Studies*. Published by the Museum of Oriental Ethnology. The Catholic University of Peking, VIII/1949:1–269.

Иванов, В. В. – Топоров, В. Н.: *Исследования в области славянских древностей*. Moskva 1974.

- Katičić, Radoslav: Nachlese zum urslavischen Mythos. U: *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 34/1988.
- Kroll, Wilhelm: *Antiker Aberglaube*, Berlin 1879.
- Курочкин, О. В.: *Новорічні свята Українців. Традиції і сучасність* Київ 1978.
- Романов, Е. Р.: *Белорусский сборник*. Вып. 4. Сказки космогонические и культурные. Vitebsk 1891.
- Schneeweis, Edmund: *Die Weihnachtsbräuche der Serbokroaten*. Wien 1925.
- Sobotka, Primus: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obradech a poverach slovanských*. Prag 1879.